

СЪДЪРЖАТЕЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ВЪЗПИТАТЕЛНИЯ ПРОФИЛ НА СОЦИАЛНИЯ ПЕДАГОГ

Доц. д-р Александър Ранев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията е насочена към изясняване на един от съществените аспекти в професионалния профил на социалния педагог, а именно неговата възпитателна роля и функции. Работата на социалния педагог е насочена предимно към подпомагане на хора, групи, общности в риск в посока подобряване качеството на живот, социалното включване, себerealизацията. Поради това и подготвеността на специалистите за осъществяване на възпитателна подкрепа е от ключово значение за тяхната успешност. В статията са разгледани различни подходи за структуриране профила на социалните педагози, включващ философия, компетентност и култура, като въз основа на теоретични и емпирични данни са аргументирани техните съдържателните елементи.

Ключови думи: социален педагог; възпитание; възпитател; професионален профил; социална педагогика

Увод

Изборът на професия е процес, повлиян от различни фактори, като нагласи, интереси, качества, преживявания, приоритети и ценности, но също и външна намеса (съвети, насоки, ултиматуми, традиции, мода, престиж), както и понякога случайни, на пръв поглед, събития и обстоятелства, насочващи индивида в една или друга област на реализация. Особено в подпомагащите професии, здравеопазването, образованието съзнателно направеният избор често е съпътстван от усещането за призвание, стремеж на човека да бъде полезен на обществото или на някого в нужда (Buchbinder 2007; Francozo, Cassorla 2004). Не само в България, но и по света, работата на социалните педагози се отличава с високо ниво на стрес, ниско заплащане, ниска обществена оценка, текучество, тежка работна среда, емоционална наситеност. В същото време, от социалните педагози се очаква да притежават не само добра професионална компетентност, но и набор от специфични личностни качества и нагласи, които да ги направят качествени специалисти и да ги

предпазят от рискове като ранно прегаряне, професионални разочарования, загуба на мотивация и др. Още в подготвителния етап и първите стъпки в професията и следването е необходимо бъдещите специалисти да бъдат запознати и подготвени за предстоящите предизвикателства. Най-общо казано, работата на социалния педагог е насочена към подпомагане на хора, групи, общности в риск за подобряване качеството на живот, социалното включване, себerealизацията. Подкрепата на клиентите е предимно в посока развитие на качества и умения за планиране и постигане на житейски цели, удовлетворяване на потребности, формиране на нагласи, ценности, нравствени качества, справяне с трудни ситуации, преодоляване на травми и емоционални затруднения, образователни трудности, повишаване на родителски капацитет, придобиване на навици и умения за самостоятелен живот. Прякото участие на специалиста в този процес предполага наличието на богат набор от качества и знания, придаващи мултидисциплинарен, комплексен, широкоспектърен характер на тази професия и обучението на социалните педагози. Независимо от тази мултидисциплинарност могат да се открият специфични области, изпълващи със съдържание социално педагогическата работа, една от които е възпитанието. Дали става дума за цели в областта на нравственото възпитание, или която и да е от познатите възпитателни сфери (здравно, физическо, естетическо, екологично, правно, гражданско, семейно, религиозно и др.), то възпитателният процес неизменно присъства и понякога изпълва и осмисля работата на социалните педагози. Наред с личностните характеристики, ефективното осъществяване на този процес в голяма степен зависи от професионалните и в частност – от възпитателните качества, умения, знания, нагласи на специалиста. Поради това и обект на настоящата статия ще бъде професионалният профил на социалния педагог, а предмет – неговите възпитателни измерения. Основна цел е да се изведат съдържателните параметри на възпитателния профил на социалния педагог. Изследователските методи са анализ на литературни източници и изследвания, фокус-група, анкета.

Професионален профил на социалния педагог

По своята същност социалната педагогика е пряко свързана с подкрепата, придружаването и грижата за деца и възрастни в неравностойно положение и в различна степен на риск от влошаване качеството на живот и социалното включване. Двата термина „социална“ и „педагогика“ ясно показват субектите и естеството на тази подкрепа. Социалното предполага двупосочен процес – от обществото, с присъщите му културни особености, и към обществото. В този смисъл обществената отговорност за подкрепа и приобщаване на лица в риск се изразяват в създаване, поддържане на ресурси (нормативна основа, услуги, специалисти и др.) за постигане на социално значими цели. Терминът

„педагогика“ показва естеството на тези цели, както и начините за тяхното постигане, а именно чрез образование, възпитание, обучение. В тази връзка, Петрова посочва, че „социалната педагогика като функция на обществото поставя за размисъл темата за това как обществото ще сподели със семейството грижата и възпитанието на човека, какви са връзките между грижата и благосъстоянието на маргинализираните групи в обществото“ (Petrova 2014, p. 129). Тук няма да бъдат анализирани смисловите и съдържателните сходства и различия между социална педагогика, социална работа, социално дело, както и социален работник и социален педагог. За целите на настоящия преглед ще се придържам към може би безспорното разбиране за социалната педагогика като наука и практика на образованието, възпитанието, интеграцията на хора със социални проблеми (Petrova 2014; Sapundzhieva 2014; Tsvetkov 1996), което превръща социалнопедагогическия процес в целенасочен, организиран и осъществен във и за социума възпитателно-образователен процес. Сходни са и разбиранията за ролята на социалните педагози като социални възпитатели, посредници между обществото и лицата в риск, специалисти със заместващи, допълващи, развиващи, подкрепящи функции.

Много често желаещите да работят като социални педагози, се асоциират, припознават или принадлежат към групата на хората, с които се предполага да работят, в това число деца и възрастни, преживели насилие, социално изключване, криминални деяния, зависимости, семейни конфликти и др. (Buchbinder 2007). Тази особеност е характерна за помагащите професии и често седи зад често изтъкваното желание социалните педагози да бъдат полезни на някого, да помагат на околните. Начинът, по който са преживели и осмислили значимите епизоди от живота си, влиянието на събития и личностни се отразява силно върху професионалния избор и реализация. Така например изследвания сред социални работници установяват, че често преживените в детството и семейството житейски несгоди и травми придават по-ранна зрялост и натрупан опит в различни житейски области и спомагат за по-доброто разбиране, ангажираност и чувствителност към клиентите (Buchbinder 2007; Osmo 2001). Житейският опит влияе както на нагласите, така и на компетентностите и индивидуалния стил в работата в положителен аспект, но също и носи някои рискове. Част от тях са свързани с преноса на личните преживявания в професионалното общуване, изграждане на стереотипи и предразсъдъци, пречупване на всичко външно през призмата на личното, трудности в поддържането на лични и професионални граници, в крайни ситуации самите специалисти да подлагат клиентите на това, на което са били подлагани в миналото си. Накратко казано, навлизането в помагащите професии е силно повлияно от житейския опит, личностните качества, семейните традиции, индивидуални нагласи, ценности и интереси. Мотивите за избор на образование и работа са въспителната част в професионалното

развитие на бъдещите специалисти. За да бъде пълноценно осъществено то, е необходимо структурирането на професионалния профил, чието съдържание ще насочи както обучаващите, така и обучаваните в подбора на учебното съдържание и насочеността на подготовката им.

Съществена част в разкриването на професионалния профил на социалния педагог заема темата за неговите компетентности. Тяхното разкриване е обект на множество изследвания (Zdravkova 2011, 2012, 2014; Nikolaeva 2013; Minchev 2014; Petrova 2011; Radoslavova 2022; Shulman 1997; O'Hagan 2007; NASW 2015; Trevithick 2012). Професионалните компетентности са разписани и в професионалните характеристики към специалностите във висшите училища, в които тази специалност се преподава. Като цяло, липсва единно мнение относно определянето на професионалните компетентности. Petrova (2011) ги разделя на три главни групи – 1) Проучване, 2) Оценка, 3) Планиране и реализиране на интервенции. Международната асоциация на социалните педагози (International Association of Social Educators AIEJI) разделя компетентностите на две групи – 1) Базисни – разбиране, оценка, рефлексия; 2) Централни – личностни, социални и комуникативни, организационни, системни, умения за развитие и учене, компетенции създадени в рамките на професионалната практика¹. Най-общо, теоретичните компетентности са свързани със знания в областите на педагогиката, психологията, социологията, философията, антропологията, правото, медицината, а практическите – с изготвяне на оценка, планиране, осъществяване на подкрепа, използване на ефективни техники, подходи, методи за подкрепа, придружаване, съветване, решаване на конфликти, посредничество при работа по случай (с индивиди, група, общност).

Желанието да бъдеш полезен, да помагаш на другите, състрадателното отношение към хората, вярата в потенциала на клиента, алтруизмът са свързани с личностните и професионалните нагласи, вярвания, убеждения, ценности, принципи на социалните педагози. Тези конструкти на вътрешната духовност и философия се изграждат предимно на базата на личния опит и преживявания, повлияни са и от значими личности, авторитети, научни, философски, религиозни школи, оформящи житейския и професионален мироглед. Позовавайки се на Hjelle и Ziegler, Osmo (2001) извежда модел, състоящ се от девет дилеми, които имат отношение към разбиранията и нагласите на социалните педагози при работата с клиент.

1. *Свобода – причинност* – тази дилема е свързана с разбирането за свободата и състоянието на вътрешна свобода, ръководещи поведението и решенията на човек. На другия полюс е разбирането за причинно-следствената предопределеност в решенията и действията на всеки, т.е. дали решенията и действията са резултат не на свободен, а на логичен, причинно-следствен избор.

2. *Рационалност – ирационалност* – вярването дали хората направляват живота си посредством рационални или ирационални решения и действия.

3. *Цялостност – частност* – дали човек, вкл. работата по случай, може да бъде разбран в цялостен или в индивидуален контекст.

4. *Биология – екология* – поставя под въпрос степента на влияние на биологичните или екологичните фактори върху човешкото поведение.

5. *Променливост – непроменливост* – тази дилема има отношение към възможността и границите за промяна върху основните характеристики на личността и поведението.

6. *Обективност – субективност* – свързано е с отражението на субективния опит в тълкуването на човешкото поведение и разбирането доколко то е повлияно от външни, обективни събития.

7. *Проактивност – реактивност* – свързано е с разбирането доколко човешкото поведение е отражение на външни или вътрешни стимули или резултат от собствена активност.

8. *Хомеостаза – хетеростаза* – има отношение към човешката мотивация и доколко човешкото поведение се влияе от стремежа към избягване на напрежението в живота или е повлияно от волята за развитие и търсене на нови предизвикателства.

9. *Познаваемост – непознаваемост* – тази взаимовръзка има отношение към разбирането дали е възможно изучаването на човешката природа поради нейната сложност, или че изследването на човешката природа е напълно възможно чрез използването на различни методи (Osimo 2001).

Понякога е трудно да се вземе категорична позиция по отделните дилеми, но често едната от тях има доминиращ характер. Изборът или придържането към една от двете позиции има отношение към отговори на въпроси като: „Какви са подходите и методите, към които се придържам и защо?“, „Как тълкувам поведението и случващото се в живота на клиента?“, „Какви са моята роля, възможности и граници в работата ми с този клиент?“ и др. Така например, ако специалистът се придържа към разбирането, че човек е напълно свободен в избора и вземането на решенията, това би повлияло върху тълкуването на поведението на клиента и естеството на подкрепата (напр. „Откраднал е, защото така е възпитан още от малък и нищо не може да се направи, той си е такъв“ или „Всеки човек има ресурси да превъзмогне негативното възпитателно влияние. Моята задача е да ги разкрия и повлияя към положителна промяна“).

Към професионалния профил спада и професионалната култура на специалиста, изразяваща се в поддържаните норми, правила, ценности,

цялостно поведение, външен вид, характерни и придаващи уникалност и индивидуален стил в работата на специалиста.

В анкетно проучване сред 42 социални педагози у нас най-често упоменаваните качества и умения, необходими за социалните педагози, са: „способността за ефективна комуникация“, „аналитично мислене“, „способност за реална оценка на ситуацията и проблематиката на клиента“, „медиация“, „индивидуален подход към нуждите на клиента“, „работа в екип в разнородна и мултидисциплинарна среда“, „ръководни умения за планиране, проектиране и управление на групи от хора“, „способност за поставяне на професионална граница“. Сред посочените от анкетираните личностни качества са „психоемоционална стабилност“, „емпатия“, „междучелностно разбиране“, „себерефлексия“, „толерантност и търпение“, „гъвкавост и креативност“. Познанията по психология на личността, за човешките потребности, етапите в развитието на детето, функционирането на семейството, моделите на поведение са част от необходимата теоретична подготовка. Сред ключовите компетентности са методологични познания за анализ на потребностите на клиента и социална оценка, осигуряването на подходящата подкрепа и прилагането на характерните за социалния педагог методи (Staneva, Minchev 2022). Сходни са резултатите и от изследвания сред студенти (Boyadzhieva 2014; Ranev, Kostov 2022)².

От казаното може да се обобщи, че професионалният профил на социалния педагог съдържа следните елементи:

- *философия* – вярвания, убеждения, отношения, ценности, нагласи, идеали, възгледи за работата, своята роля, човешката природа, межкултурните отношения, възможности и граници за личностна промяна;

- *компетентност* – знания и умения за изпълняване на професионалните си задължения, сред които най-съществени са работата по случай, груповата работа, работа с документи, мениджмънт, правни познания, екипна работа, решаване на конфликти;

- *култура* – следвани и поддържани правила, норми, ценности, индивидуален стил на поведение и общуване.

Възпитателен профил на социалния педагог

Посочените по-горе съдържателни характеристики на професионалния профил са относително устойчиви, но в същото време, работната динамика предполага влизане в различни роли, в това число на възпитател, съветник, доверено лице, значим възрастен, мениджър, медиатор и др. Често те се припокриват, сливат, взаимно допълват и е трудно да бъдат ясно разграничени, но в същото време вникването във всяка от тях позволява да се разкрият важни за постигането на работните цели специфики. В зависимост от случая, естеството на работата, квалификацията, социалният педагог може да изпълнява една или

няколко роли или една да бъде приоритетна, а други – съпътстващи, и за да се справи успешно, е необходимо да притежава съответните качества, умения, знания, нагласи. Според изследване на УНИЦЕФ сред социални работници/педагози в България първо място в типа работна натовареност е директната работа с клиент². Най-общо директната работа с клиент предполага процес на изготвяне на социална оценка, планиране и работа по осъществяване на плана. Като се изключат дейностите, свързани със здравните, правните, социалните грижи и придружаване, целите и задачите в планове много често са насочени към изграждане на ценности, нагласи, знания, навици, умения, качества, поведенческа промяна, което им придава ярко изразен възпитателен характер. Присъщата за социалния педагог възпитателна работа е открито в множество изследвания, като неслучайно в някои страни еквивалент на тази професия е „социален възпитател“ (Petrova 2014; Ёсар 2012, 2021; Matsuda 2021). Според Кл. Сапунджиева (2014) най-важните роли на социалния педагог са социален възпитател, аниматор и съветник. Според нея може да се отвори нова мисия пред социалната педагогика, а именно „осъществяване на адекватно битие на социалното възпитание и социализационните практики, формиране и подкрепа на съвременния човек, справящ се предизвикателствата на ХХІ век“ (Сапунджиева 2014, р. 14). В анализ на квалификационните характеристики на специалността „Социална педагогика“ в университетите у нас и на над 350 публикации С. Николаева³ извежда възпитателната сфера (в това число възпитание, превъзпитание, самовъзпитание, развитие и формиране, поддържане на взаимоотношения и комуникация, интеркултурно възпитание, решаване на конфликти, социално възпитание и др.) като основна професионална компетентност на социалния педагог.

Като възпитател, социалният педагог не само съветва, но той и придружава и подкрепя клиента в процеса на промяна. Придружаването и подкрепата предполагат динамика и подвижност, извеждащи го от статичността на кабинетната работа и поставящи го до и с клиента в ежедневните задачи, дейности и житейски предизвикателства. Подобна подкрепа понякога излиза от рамките на работното време и работното място, осъществява се чрез различни форми и пространства – присъствено, дистанционно, онлайн, в друго населено място или държава, в кабинета, в жилището, на улицата. Социалният педагог, като възпитател, се превръща в доверено лице, значим възрастен, важен фактор в личностното израстване на клиента и често отношенията придобиват наситен междуличностен характер, поради което и поддържането на границата между професионализма и личното отношение понякога е сериозно предизвикателство. От една страна, са чувствата на загриженост, съпричастност, състрадание, желание за емоционална подкрепа и разбиране, но в същото време ориентираната към целите възпитателната работа често преминава през съпротиви, конфликти и съответно риск от

нарушаване на връзката и общуването. Пътят към промяна е съпътстван от кризи, поставящи на изпитание както личностните качества и ресурси на клиента, така и на подкрепящите го. Всичко това превръща възпитателната работа в съществен, сложен, многопластов, динамичен процес, предполагащ набор от качества, умения, нагласи от социалния педагог както по отношение на резултатите в работата, така и в поддържането на равновесие между личностното и професионалното (в това число самосъхранение, устойчивост, мотивация, професионализъм, развитие).

След като значителна част от работата е свързана с възпитателната подкрепа, възниква въпросът какви елементи би трябвало да включва възпитателният профил на социалния педагог? Възпитателната работа с клиент е свързана с общуване, действие, взаимодействие, насочени към постигане на конкретни възпитателни цели. Цветков (Tsvetkov 1996) откроява следните групи цели на социалното възпитание:

- *усвояване на социални познания* – за социалното устройство, правното регулиране, права, задължения, отговорности на гражданите;
- *формиране на социални умения* – общуване, взаимопомощ, решаване на конфликти, ръководство и подчинение;
- *формиране на социални нагласи* – солидарност, конструктивно отношение към другите, отговорност към себе си и другите;
- *социална дееспособност* – усвояване на социални роли и качества за тяхното изпълнение.

Постигането на подобни цели предполага наличието на множество качества, изграждащи възпитателния профил на социалния педагог. Ако приемем, че възпитанието е свързано с изграждане на норми и форми на поведение, ценности, нравствени качества, отношения към света и себе си, то пълноценното осъществяване на този процес предполага наличието на необходимите качества у този, който цели да ги постигне у другия, т.е. възпитанието предполага ниво на възпитаност у възпитателя и започва със самовъзпитание. За всеки, който има опит в осъществяване на възпитателен процес, включително и над себе си, е ясно, че неговият динамичен, многопластов и многофакторен характер го превръща в трудно предвидим, като на изпитание са поставени както качествата на специалиста, така и тези на клиента (а често и на други лица). Поради това и опитите да бъде систематизиран, притежават степен на условност, тъй като в реалността границите на отделните етапи се сливат, а понякога и остават неизпълнени в цялост. Поради неговия перманентен, постоянен характер може би е по-точно да се представя като спираловиден, а не линеен процес.

Най-общо възпитателният процес преминава през етапите: 1) *опознаване*, 2) *оценка*, 3) *промяна*. Ключово за постигането на възпитателните цели е опознаването на клиента, съпроводено с постигане на доверителност.

Това предполага добри комуникативни умения, умело боравене с методите интервю, събеседване, наблюдение, въпросници, анкети, ролеви игри и др., чрез които специалистът цели събиране на максимална по обем и истинност информация. Опознаването и споделянето са пряко свързани с постигането на доверителност. Изграждана във времето, тя преминава през различни фази и е силно повлияна както от методическите познания и комуникативните умения, така и особено от личностните качества, професионалната етика, нагласите и отношенията, индивидуалния стил на работещия. Понякога слабости, грешки в прилагането на даден метод могат да бъдат компенсирани от симпатия между събеседниците, усещането или чувството, че може да се довериш на отсрещния човек. Усещането за другия е повлияно от вътрешната нагласа, автентичността, излъчвани, предавани и символизиращи чрез лицеизраза, външен вид (в определени ситуации пол, възраст), език на тялото, начин на изразяване, история на взаимоотношенията, поведението (в това число личния пример) и др. Само словесното легитимиране на доверието в един разговор („*Можеш да ми се довериш напълно*“, „*Споделеното си остава между нас*“, „*Конфиденциалността на разговора е гарантирана!*“) невинаги са достатъчни, поради което и специалистът е необходимо да работи над себе си за утвърждаване, възпитаване на подходящите нагласи, отношения, детайли в поведение, излъчване. От съществено значение са и уменията за общуване (словесно и несловесно), в това число активно и пасивно слушане, емпатия, самоконтрол, ясен изказ, подбор на подходящи въпроси, хумор и др. Широкото поле на комуникативните умения се обуславя и от различната среда, форми, средства, хора, ситуации, затрудняващи дефинирането на ясни правила и рецепти за ефективно общуване. В теоретичен аспект са необходими познания относно естеството, видовете, ползите и недостатъците на методи за събиране на информация, като интервю, събеседване, наблюдение, въпросници, анкети, фокус група, ролеви игри и др., в това число познаване на техники и инструментариум в тяхното прилагане. Естеството на комуникацията е силно повлияно от индивидуалните качества на специалиста (като ръководещ възпитателния процес), културата на поведение, които могат да се упражняват и подобряват чрез тренинги, обучения, но и чрез активен процес на самовъзпитание.

Следващият етап е свързан с оценка на ситуацията и изготвяне на план за възпитателна подкрепа. В него се поставят на изпитание познанията за анализ, оценка и планиране, за целеполагане, договаряне, мотивация. За изготвяне на възпитателно ориентираната социална оценка са необходими компетентност в областта на възрастовото развитие (психическо, физическо, социално), познания относно естеството на проблемните зони (напр. зависимости, душевни заболявания, травматични преживявания, агресия, нарушени взаимоотношения с близки и др.), умения за разпознаване ресурсите,

разпознаване на потребностите и нуждите, познания относно мотивационните теории, теориите за човешките потребности, подходи и методи за възпитание и поведенческа промяна. Изборът на методи и стратегии се определя както от естеството на ситуацията, типа организация/услуга, в която работи, знанията и опита на специалиста, но също и от неговата философия за възпитанието, в това число школи, теории, методи, към които се придържа, житейски принципи и вярвания, разбирания относно морал, ценности. Подборът им е повлиян и от личната и професионалната култура, формирани от начина на живот, индивидуалните характеристики, следваните ценности и норми, културата на работната (организационна) среда.

В третия етап се осъществяват целите, насочени към специфичните за възпитанието области като нравствено, естетическо, семейно, гражданско, здравно и физическо, екологично, трудово, религиозно, мултикултурно. Типичните цели са свързани с изграждане на норми и форми на поведение, добродетели, ценности, нагласи, отношения, самоконтрол, възгледи и др. Необходимите познания за този процес са насочени не толкова към информираността, колкото към уменията за организация и прилагане на възпитателните методи, стратегии, технологии. Изграденото в предходните етапи доверие и отношения са необходимо условие за положително въздействие, но наред с това са необходими и личностни качества като търпение, устойчивост, бдителност, упоритост, вяра, целеустременост, човечност и др.

Осъществяването на една цел разкрива нови хоризонти за развитие и макар постигнатото да зависи от ресурсите и усилията на човека в нужда, ключова роля имат подкрепата, провокацията, защитата, насочването от възпитателя. Поради това подготовката на социалните педагози за тази им роля би трябвало да се превърне във важен фокус не само в педагогическите дисциплини, но за всички, свързани с изграждането на компетентности и нагласи за работа с клиент, насочена към личностна промяна и развитие. Неслучайно множество автори открояват ключовата роля на възпитанието (съответно и възпитателя) по пътя на личностно развитие. Според Юнг (Jung 2013) тази промяна преминава през етапи като *признаване, обяснение, възпитание, промяна*. Същият автор обръща внимание, че в този процес възпитателят участва не само със своите професионални компетентности, но и с цялостния си личен и професионален потенциал като съвкупност от качества, нагласи, индивидуален почерк, знания и умения, начин на живот: „...неизбежно става ясно, че е от значение не онова, което възпитателят говори, а което той е. Всеки възпитател в широкия смисъл на думата постоянно трябва да си задава въпроса дали сам в собствения си живот изпълнява онова, на което учи другите. В сферата на психотерапията научихме, че най-важни са не знанията и техниката, а личността на терапевта. Същото е и с възпитанието – то предполага самовъзпитание“ (Jung 2013).

Може да се заключи, че възпитателната роля се явява ключов елемент в професионалната подготовка на социалните педагози. През настоящата 2023 г. бе проведено проучване сред студенти I, II, III, и IV курс от бакалавърската програма „Социална педагогика“ на Софийския университет за установяване на техните възгледи и очаквания за професионални и личностни знания, умения, нагласи. Изследването разглежда компетентностите на бъдещите социални педагози в общ контекст, но тук ще бъдат открити някои първични резултати, разкриващи тенденции относно нагласи и представи за професията, в това число присъщите за нея възпитателни функции. В изследването са използвани методите анкета (общо 109 анкетирани) и фокус-група (3 фокус-групи с общо 15 участници). И от двете изследвания сред най-желаните за придобиване на компетентности са проявата на емпатия, себеконтрол, комуникативните умения, консултиране. С по-малка честота са постигане на доверие, разбиране за другия. Участниците отчитат необходимост от повишаване на познанията си в областите на психологията, философията, работата с деца, консултирането. Смушаващ е фактът, че липсва споменаване на ключови думи като възпитание, възпитателни цели, методи, личностна промяна, формиране на ценности, навици, отношения. Възпитателната роля и свързаните с нея компетентности и нагласи са загатнати в част от отговорите и в двете изследвания, но липсва ясното им открояване. Вероятно ключовата роля на възпитанието и самовъзпитанието остава недостатъчно разбрана и оценена – въпрос, на който би трябвало да се обърне по-задълбочено внимание.

От всичко, споменато дотук, може да се заключи, че възпитателната работа е присъща на социалния педагог и изграждането на възпитателния му профил би трябвало да бъде приоритет в професионалната му подготовка. Този профил не се различава по структура от професионалния и съдържа същите елементи, но конкретно насочени към възпитателната сфера:

– *философия за възпитанието* – цели, идеали, вярвания, възгледи, нагласи, принципи, ценности по отношение на възпитанието, собствената роля като възпитател, следвани авторитети, школи, теории в областта на възпитанието и личностното развитие;

– *компетентност в областта на възпитанието* – теоретико-приложни знания и умения за същността на възпитателния процес, възпитателните принципи, методи, форми, средства, теории, школи, изследвания, технологии, умения за възпитателно ориентирана работа по случай (оценка, планиране), умения за общуване, мотивиране и др.;

– *възпитателна култура* – индивидуален стил в общуването, следвани норми, ценности и принципи, поведенческа култура.

Изводи и обобщения

Възпитателната роля и функциите, свързани с нея, са от ключово значение за работата и професионалната квалификация за всеки социален педагог. Поради това и открояването на съдържателните параметри на възпитателния профил има пряко отношение към обучението и подготовката на специалистите. Както се вижда и от цитираното изследване сред студенти от специалност „Социална педагогика“, на голяма част от тях липсва яснота относно предстоящите професионални предизвикателства, включително и тези в областта на възпитателната подкрепа на индивиди, групи, общности. Слабост е и липсата на единни стандарти за професионалните компетентности на социалните педагози (Zdravkova 2020; Nikolaeva 2013; Petrova 2011). В различните университети, подготвящи социални педагози у нас, а понякога и сред самите преподаватели в рамките на един университет, няма яснота относно компетентностите, нагласите, професионалните роли и функции на обучаваните студенти. Здравкова (Zdravkova 2020) откроява и рискове, като това завършващите студенти от различните университети да притежават различна степен и естество на подготвеност, както и от разминаване между учебното съдържание и потребностите на социалната сфера, в това число и академични резултати, несъответстващи на потребностите на практиката. Независимо от различните гледни точки относно ролите, функциите, компетентностите на социалните педагози с безспорно значение е тази на възпитател. Изпълването със съдържание на отделните елементи на възпитателния профил (философия, компетентност, култура) е отговорност както на обучаващите, така и на обучаемите. Сложността на възпитателния процес е невъзможно да бъде обхваната в рамките на една или две, обикновено, педагогически дисциплини. Поради това е необходимо да се подходи системно и комплексно, като се интегрират, разширяват и надграждат компетентностите на различните професионални роли, включително и възпитателната, в различните учебни дисциплини. За целта е добре да бъдат изготвени критерии, поне в рамките на университетската подготовка, относно отделните професионални роли и свързаните с тях базови знания, умения, нагласи, стилове на работа. Изготвянето да бъде съобразено както с подготвеността на преподавателите, така и с реалността на практиката и ресурсите на студентите. Изграждането на подобен профил ще даде и отговор на въпроси като какво, как, с каква цел да преподавам, да уча, да знам, да мога. Би спомогнала и навременната ориентация на студентите в отделните области на професионална реализация. Характеристика на професионалния и възпитателния профил е неговата динамичност (разширяване, задълбочаване, промяна), предполагаща и саморефлексия, стремеж към развитие и в същото време, устойчивост, затвърждаване. Постигането на качество в отделните му съдържателни елементи е следствие и на преосмисляне, промяна не само на

учебно съдържание, планове, програми, но също и на методи на преподаване, нагласи у преподаватели и постоянен стремеж към развитие и самовъзпитание у специалисти и студенти.

Благодарности и финансиране

Статията е подготвена в рамките на проект „Компетентностен подход в обучението на студенти по социална педагогика“ (договор: BG-RRP-2.004-0008).

БЕЛЕЖКИ

1. AIEJI, 2005. Die professionellen Kompetenzen von Sozialpädagogen/innen/innen1 Ein konzeptioneller Rahmen Available from: http://www.vegjd.de/downloads/AIEJI%20conceptual%20framework_DE.pdf. [viewed 2023-08].
2. УНИЦЕФ, 2020. *Картографиране на работещите в социалната сфера и свързаните сектори*. Available from: <https://www.unicef.org/bulgaria/media/10331/file/BGR-Mapping-report-social-workforce-BG.pdf>. [Viewed 2023-08].
3. НИКОЛАЕВА, С., 2013. Социалните дискурси към образованието – неизбежни и недоразбрани. Available from: https://www.academia.edu/16957326/СОЦИАЛНИТЕ_ДИСКУРСИ_КЪМ_ОБРАЗОВАНИЕТО_НЕИЗБЕЖНИ_И_НЕДОРАЗБРАНИ. [Viewed 2023-08].
4. NASW. 2015. Standards and Indicators for Cultural Competence in Social Work Practice. National Association of Social Workers.
5. O'HAGAN, K., 2007. Competence in Social Work Practice. A Practical Guide for Students and Professionals. Jessica Kingsley Publishers.

ЛИТЕРАТУРА

- БОЯДЖИЕВА, Н., 2014. Карьерни ориентации и нагласи на студентите. В: К. САПУНДЖИЕВА (ред.). *Академични полета на социалната педагогика*, с. 488-508. София: Св. Климент Охридски. ISBN: 978-954-07-3800-0.
- ЗДРАВКОВА, Б., 2012. *Професионална компетентност в социалнопедагогическата практика – измерения, изисквания и стандарти*. В. Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- ЗДРАВКОВА, Б., 2014. Основни компетентности в социално-педагогическата практика. *Педагогика*, Т. 86, № 1.
- ЗДРАВКОВА, Б., 2020. *Компетентностният подход в обучението по социална педагогика като фактор за качество на професионалната помагача дейност*. В. Търново: Св. св. Кирил и Методий.

МИНЧЕВ, Б., 2014. Умения и социални компетенции. В: К. САПУНДЖИЕВА (ред.) *Академични полета на социалната педагогика*, с. 158 – 197. София. Св. Климент Охридски, ISBN: 978-954-07-3800-0.

ПЕТРОВА, Н., 2011. Подготовка на социалните педагози – компетенции, стандарти, перспективи. *Педагогика*, № 1.

ПЕТРОВА, Н., 2014. Социална педагогика и социална работа. В: К. САПУНДЖИЕВА (ред.). *Академични полета на социалната педагогика*, с. 107 – 158. София: Кл. Охридски. ISBN: 978-954-07-3800-0.

РАДОСЛАВОВА, Л., 2022. *Професионално и кариерно развитие. Социално-педагогически аспекти*. Русе.

РАНЕВ, А.; КОСТОВ, К., 2022. Нагласи, очаквания и интереси сред студенти за образование и кариерно развитие в социалнопедагогическата сфера. *Стратегии на образователната и научната политика*. Т. 30, № 2. ISSN: 1310-0270 (Print), 1314-8575 (Online).

САПУНДЖИЕВА, К., 2014. Академичен статут на социалната педагогика. В: К. САПУНДЖИЕВА (ред.). *Академични полета на социалната педагогика*, с. 9 – 25. София: Кл. Охридски. ISBN: 978-954-07-3800-0.

СТАНЕВА, Я.; МИНЧЕВ, П., 2022. Професионалните компетенции в социалнопедагогическата сфера през погледа на специалиста. Сб. *Образование и изкуства: традиции и перспективи*, с. 619 – 630, ISSN (online); ISSN 2738-8999.

ЦВЕТКОВ, Д., 1996. *Основи на социалната педагогика*. София. ISBN 954-8556-06-05.

ШУЛМАН, Л., 1997. *Изкуството да се помага на индивиди, семейства и групи*. София: Невронауки и поведение. ISBN 9548255049.

ЮНГ, К. 2013. *За развитието на личността*. София: Леге Ар-тис. ISBN: 978-954-8311-47-2.

BUCHBINDER, E., 2007. Being a Social Worker as an Existential Commitment: From Vulnerability to Meaningful Purpose. *The Humanistic Psychologist*, vol. 35, no. 2, pp. 161 – 174.

FRANCOZO, M.; CASSORLA, R., 2004. Rewards and Frustrations of Being a Social Worker: A Qualitative Study. *Journal of Social Work Practice*, vol. 18, no. 2, pp. 211 – 221.

MATSUDA, Y., 2021. Social education and social work in Japan: from an education welfare theory perspective. *International Journal of Social Pedagogy*, vol. 10, no. 1. Available from: doi. 10.14324/111.444. ijsp.2021.v10.x.012. [Viewed 2023-08].

ÚCAR, X., 2021. Social pedagogy, social education and social work in Spain: Convergent paths. *International Journal of Social Pedagogy*, vol. 10, no. 1 Available from: doi.10.14324/111.444.ijsp.2021.v10.x.001. [Viewed 2023-08].

ÚCAR, X., 2012. Social pedagogy in Latin America and Europe: looking for new answers to old questions. In: J. KORNBECK, N. ROSENDAL JENSEN (Eds.) *Social Pedagogy for the entire human lifespan*, vol. II, pp. 166 – 201.

Acknowledgments & Funding

The article was prepared in a project: Competency approach in teaching students of Social Pedagogy. (BG-RRP-2.004-0008).

REFERENCES

BOYADZHIEVA, N., 2014. Karierni orientatsii i naglasi na studentite. In: K. SAPUNDJIEVA (ed.). *Akademichni poleta na sotsialnata pedagogika*, pp. 488 – 508. Sofia. Sv. Kliment Ohridski [In Bulgarian]. ISBN: 978-954-07-3800-0.

BUCHBINDER, E., 2007. Being a Social Worker as an Existential Commitment: From Vulnerability to Meaningful Purpose. *The Humanistic Psychologist*, vol. 35, no. 2, pp. 161 – 174.

FRANCOZO, M.; CASSORLA, R., 2004. Rewards and Frustrations of Being a Social Worker: A Qualitative Study. *Journal of Social Work Practice*, vol. 18, no. 2, pp. 211 – 221.

JUNG, K. 2013. *Za razvitiето na lichnostta*. Lege Artis. ISBN: 978-954-8311-47-2.

MATSUDA, Y., 2021. Social education and social work in Japan: from an education welfare theory perspective. *International Journal of Social Pedagogy*, vol. 10, no. 1. Available from: doi. 10.14324/111.444.ijsp.2021.v10.x.012. [Viewed 2023-08] [In Bulgarian].

MINCHEV, B., 2014. Umenia i sotsialni kompetentsii. In: K. SAPUNDJIEVA (ed.). *Akademichni poleta na sotsialnata pedagogika*, pp. 158 – 197. Sofia. St. Kliment Ohridski [In Bulgarian]. ISBN: 978-954-07-3800-0.

OSMO, R., 2001. A conceptual tool: making social workers' assumptions explicit. *Social Work Education*, vol. 20, no. 2.

PETROVA, N., 2011. Podgotovka na sotsialnite pedagozi – kompetentsii, standarti, perspektivi. *Pedagogika – Pedagogy*, no. 1 [In Bulgarian]. ISSN: 0861-3982 (Print), 1314-8540 (Online). [Viewed 2023-08].

PETROVA, N., 2014. Sotsialna pedagogika i sotsialna rabota. In: K. SAPUNDJIEVA (ed.). *Akademichni poleta na sotsialnata pedagogika*. Sofia. Snt. Kliment Ohridski, pp. 107 – 158. ISBN: 978-954-07-3800-0.

RADOSLAVOVA, L., 2022. *Profesionalno i karierno razvitie. Sotsialno-pedagogicheski aspekti*. Ruse [In Bulgarian].

RANEV, A., KOSTOV, K., 2022. Naglasi, ochakvania i interesi sred studenti za obrazovanie i karierno razvitie v sotsialnopedagogicheskata sfera. In: *Strategii na obrazovatelната i nauchната politika*. vol. 30, no. 2 [In Bulgarian]. ISSN: 1310-0270 (Print), 1314-8575 (Online).

SAPUNDZHIEVA, K., 2014. Akademichen statut na sotsialnata pedagogika. In: K. SAPUNDJIEVA (ed.). *Akademichni poleta na sotsialnata pedagogika*. Sofia. Sv. Kliment Ohridski. pp. 9 – 25 [In Bulgarian]. ISBN: 978-954-07-3800-0.

STANEVA, Y.; MINCHEV, P., 2022. Profesionalnite kompetentsii v sotsialnopedagogicheskata sfera prez pogleda na spetsialista. V: *Obrazovanie i izkustva: traditsii i perspektivi*. pp. 619 – 630 [In Bulgarian]. ISSN (online): ISSN 2738-8999.

SHULMAN, L., 1997. *Izkustvoto da se pomaga na individi, semeystva i grupi*. Sofia: Fondatsia Nevronauki i povedenie [In Bulgarian]. ISBN 9548255049.

TREVITHICK, P., 2012. *Social Work Skills and Knowledge a Practice Handbook*. Open University Press.

TSVETKOV, D., 1996. *Osnovi na sotsialnata pedagogika*. Sofia [In Bulgarian]. ISBN 954-8556-06-05.

ÚCAR, X., 2021. Social pedagogy, social education and social work in Spain: Convergent paths. *International Journal of Social Pedagogy*, vol. 10, no. 1 Available from: doi.10.14324/111.444.ijsp.2021.v10.x.001. [Viewed 2023-08].

ÚCAR, X., 2012. Social pedagogy in Latin America and Europe: looking for new answers to old questions. In: J. KORNBECK, N. ROSENDAL JENSEN (Eds.) *Social Pedagogy for the entire human lifespan*, vol. II, pp. 166 – 201.

ZDRAVKOVA, B., 2012. *Profesionalna kompetentnost v sotsialno-pedagogicheskata praktika – izmerenia, iziskvania i standarti*. V. Tarnovo: St. st. Kiril i Metodii [In Bulgarian].

ZDRAVKOVA, B., 2014. Osnovni kompetentnosti v sotsialno-pedagogicheskata praktika. *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 86, no. 1 [In Bulgarian].

ZDRAVKOVA, B., 2020. *Kompetentnostniyat podhod v obuchenieto po sotsialna pedagogika kato faktor za kachestvo na profesionalnata pomagashta deynost*. V. Tarnovo: St. st. Kiril i Metodii [In Bulgarian].

CONTENT DIMENSIONS OF THE EDUCATIONAL PROFILE OF THE SOCIAL EDUCATOR

Abstract. The article is aimed at clarifying one of the essential aspects in the professional profile of the social pedagogue, namely his educational role and functions. The work of the social pedagogue is primarily aimed at helping people, groups, communities at risk in the direction of improving the quality of life, social inclusion, self-realization. Therefore, the training of the specialists to provide educational support is essential for their success. The material examines different approaches to structuring the profile of social pedagogues, including philosophy, competence and culture, and, based on theoretical and empirical data, their content elements are argued.

Keywords: social pedagogue; educator; social education; professional profile; social pedagogy

✉ **Dr. Aleksandar Ranev, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-7818-2196

WoS Researcher ID: AFA-5355-2022

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: a.ranev@fppse.uni-sofia.bg